

LES PARAULES

O. CASASSAS, V. ALBEROLA

1. Generalitats

1.1. Indissolubilitat de paraula i concepte

De tots els misteris quotidians que, de tan familiars, pràcticament no atreuen la nostra atenció, potser un dels més profunds és la paraula. La paraula és el nostre vehicle d'expressió, ens serveix per expressar el pensament; i la paraula és, també, el nostre instrument de comunicació, és, a través de la paraula que ens és possible comunicar-nos amb els altres homes.

Però, què és la paraula? Des d'un punt de vista físic, no és res més que l'emissió d'uns fonemes els quals, convencionalment, tenen un sentit. Ara bé, aquest fonema, o aquest grup de fonemes, s'identifica tan estretament amb el sentit que li ha estat atribuït que la paraula i la idea s'acaben fent indestriables. Fins i tot, quan simplementensem, sense cap intenció d'expressar o comunicar el nostre pensament, el mot convencional és present en nosaltres al costat del concepte. La paraula, per tant, al costat de la seva condició de vehicle d'expressió i d'instrument de comunicació, posseeix la d'indissoluble suport de la idea.

Adam Schaff(1) diu que “és impossible de pensar i d'actuar segons els modes d'acció condicionats per aquest pensament si, com a conseqüència de l'educació, no ens han ensenyat a servir-nos d'una llengua”. No és possible el pensament averbal, l'anomenat “pensament pur”, sense el suport d'uns mots -exterioritzats o no-.

Punts de vista: del Diàleg de Cràtil de Plató a la lingüística funcional i l'estructuralisme

No podem deixar de fer referència al “Cràtil” de Plató. El diàleg de Cràtil i Hermògenes en què defensen, respectivament, que els mots són inherents a les coses i a la seva natura o que, per contra, els mots són convencionals. Aquesta qüestió - àmpliament debatuda al llarg dels segles- és recollida per Carles Riba en la setena de les **Elegies de Bierville** quan diu: “Els mots són només per a entendre'ns i no per a entendre'ls; són el començament, just un senyal del sentit.”

De Plató i d'Aristòtil saltem, per exemple, al canceller florentí Coluccio Salutati (1331-1406), que defensa que paraula i cosa no es poden separar, que la paraula neix d'allà mateix que la cosa(2). I del Renaixement saltem al segle XVIII en què el gran amic de Goethe, Johann Gottfried Herder (1744-1803), defensa el paper actiu de la llengua materna (*Muttersprache*) en la formació de la nostra visió del món. Diu que la llengua no és només un instrument, sinó també un dipòsit i una forma del pensament: dipòsit perquè l'experiència i el saber de les generacions precedents s'acumulen precisament en la llengua, gràcies al qual és transmès a les generacions següents, i forma del pensament perquè no únicament pensem en una llengua, sinó també mitjançant una llengua. Diu Herder que cada nació parla com pensa i pensa com parla. I després citaríem Friedrich von Schlegel o Ferdinand de Saussure o Levi-Strauss o Michel Foucault; tots han manifestat una profunda preocupació pel problema (1, 3, 4 i 5).

1.2. Les llengües

Només a la família indoeuropea ja es comptabilitzen més de mil llengües. Res no és tan divers com la circumstància històrica, el medi, la forma de vida i les relacions humanes i, a aquesta diversitat, ha correspost -com una íntima conseqüència- la diversitat lingüística. Cada comunitat, en la seva singularitat, parla la llengua que ha rebut dels avantpassats, feta en la respectiva singularitat.

La mutabilitat, una característica comuna

Les llengües, en la seva diversitat, tenen una sèrie de característiques comunes, de les quals la que més sobresurt és la mutabilitat. D'ella deriva la vitalitat i la funcionalitat de les llengües. "Tota llengua es modifica perpètuament sota la pressió dels qui la parlen o escriuen", diu A. Martinet (6). Aquestes contínues modificacions, en definitiva, són l'adaptació de la llengua a les necessitats canviants que es van produint al llarg del temps en el terreny de l'activitat humana, de qualsevol de les activitats humanes.

La llengua

Cada llengua és el fruit d'una història; cada llengua s'ha fet i refet i perfet al llarg dels segles, a partir d'allò que ja hi havia, amb l'addicció o la influència d'allò que hi ha arribat i amb l'empremta que hi ha deixat el tarannà dels homes i les dones que la tenen com a pròpia. Per això, s'ha dit que la llengua és la característica essencial d'un poble, que la llengua és l'ànima d'un poble. André Martinet arriba a dir: "Comme est-ce fait la langue? Je n'en sais rien. La langue, je na connais pas. Une langue, oui!"(6). I Wilhelm von Humboldt (1767-1835) diu: "La singularitat de l'esperit i la construcció de la llengua d'una nació estan unides interiorment fins a tal punt que si ens donessin un d'aquests termes, l'altre hauria d'ésser totalment deduït del primer".

1.3. La frontera entre llengua comuna i llenguatge científic

Totes les fronteres són un artifici. En el nostre cas, si algú intenta d'establir una frontera entre la llengua comuna i el llenguatge científic té el fracàs assegurat; els límits entre l'una i l'altre són imprecisos a causa de les infinites diferències dels diferents graus de cultura i a causa d'una mobilitat diària. Mots com hepatitis, leucèmia, fimosi, depressió i tants d'altres, que justament ahir pertanyien al llenguatge científic, avui ningú no dubtaria en incloure'ls entre els termes de la llengua comuna.

Els compartiments

A efectes didàctics, parlem del llenguatge mèdic, del tecnològic, de l'esportiu, del jurídic o de l'eclesiàstic. De tota manera, aquesta adjectivació -si es pretén rígida- és artificial com totes les conseqüències dels intents de classificació. Situem-nos en els orígens: en un principi, va ser la llengua, sense adjectivacions, només la llengua. L'absència de compartiments era absoluta. I per aquesta raó, la història del llenguatge mèdic coincideix -des del principi i fins ara- amb la història de la llengua.

2. La història

2.1. Els inicis: segles IX, X i XI

No és adequat parlar de gestació d'una llengua perquè, per a ella, no hi ha moment de concepció, ni mai no s'arriba a un final. Tampoc no és encertat parlar de vida, perquè les llengües no viuen ni moren. Un lingüista hindú, Pande, diu: "Les llengües no viuen ni moren, simplement, són utilitzades o ho deixen d'esser" i afegeix, en una frase que invita a l'esperança: "A diferència de la mort, la desuetud és un procés reversible"(7).

Tot i aquestes consideracions, si haguéssim de marcar un inici, intentar precisar allò que no és pot precisar, hauríem -d'entrada- de fer un salt enrere, un salt de més de mil anys, i servir-nos d'una frase del filòleg Joan Coromines que, des de la seva indiscutible autoritat, diu: "Ja en el segle IX, i encara més en els X i XI, l'aparició de mots i àdhuc de frases senceres en català pur és tan freqüent en mig de textos en llatí que és impossible de no adonar-se que el llenguatge parlat d'aquell temps havia d'esser essencialment el mateix que el que coneixem per català"(8).

2.2. L'existència real: segles XII i XIII

Els primers textos catalans coneguts, tot i no tractar de qüestions científiques, són plens de termes i d'expressions habituals en els nostres escrits. Així, les **Homilies d'Organyà**, un text que conté diversos sermons explicant i comentant els llibres

sagrats, descobert l'any 1904 a l'Arxiu Parroquial d'aquest poble de l'Alt Urgell, i considerat de finals del segle XII o dels primers anys del XIII, diu, per exemple: "Et enaprés d'aicó N.S. posà la sua benedita mà sobre'ls uls del ceg e sempre él vit. El ceg, quan ag vist, fed grans gràcies a N.S. e segí'l en totes bones obres."

Des de l'any 1904, era considerat el primer text català. Fins que, l'any 1960, va ser descobert un pergamí -considerat de mitjan segle XII- que servia de cobertes a una llibreta de censals del voltant d'Olot. En aquest pergamí hi figura la traducció del **Forum Iudicum**, el codi de les lleis visigòtiques, i un fragment diu: "de pos sa mort ans que sis mesos sien passats, sie publicada e manifestada... E si alcun cela et amaga aquela voluntat del defunt..."

Ramon Llull

Ara, el magnífic i resplendent exemple ens l'ofereix Ramon Llull. Ramon Llull és exemple de moltes coses i, per al nostre interès d'avui, és exemple -no ja en els llibres científics, sinó en els literaris- de l'ús exuberant d'enriquidores expressions científiques. Una mostra: la novel·la **Llibre de Evast y de Aloma e de Blanquerna son fill** diu que "En tot aquell any que nasqué Blanquerna, altra vianda Aloma no donà a son fill sinó tan solament la let: car, per defalliment de fort digestió, los infants en lo primer any no poden coure ni digerir les viandes altres, com són sopes de pa mullat ab llet o oli, que hom los dóna, o altres semblants viandes que hom los fa menjar per força; e per açó són los chics ronyosos e ab buanyes e han vèrtoles [sarnosos i amb crostes tenen furòncols] y veixiques, e acarreren los umors de pujar amunt e destroheixen lo cervell e la vista y no res menys los causen moltes altres malalties."

2.3. La plenitud: segles XIV i XV

A cavall dels segles XIII i XIV, Arnau de Vilanova -amb els XVIII capítols del **Regiment de Sanitat**- és l'altre gran exemple de font de lèxic: "Lo primer és de triar bon àer, lo segon és qual exercici és meylor, lo terç és del bayiar e de lavar lo cap e ls peus, lo quart és del menyar e del boure en general, lo .V. és reposar, e de durmir, e de vetllar, lo .VI. és de nedeyar les sobrefluïtatz, e del ajustament carnal", etcètera, fins a "lo .XVIII. e darrer és dels remeys e de la cura de les emoreydes..."(9).

El segle XIII acaba amb la fundació, per Jaume II, de l'Estudi General de Lleida (1300). Precisament, és d'un mestre d'aquesta universitat el text al qual voldríem fer atenció: és el **Regiment de preservació a epidimia e pestilencia e mortaldats, epístola de Mestre Jacme d'Agramont als honrats e discrets senyors pahers e consell de la Ciutat de LLeida**. Aquest manuscrit, escrit el 1348 i guardat actualment a l'Arxiu Parroquial de Verdú (l'Urgell), constitueix, en forma de recomanacions fetes a les autoritats de Lleida, el més antic tractat sobre la pesta que es coneix. La lectura

d'aquesta epístola és d'un interès extraordinari, des de molts punts de vista, i d'una notable amenitat, L'interès lingüístic ha estat remarcat per Joan Veny i Clar en una completíssima monografia (10). No podem entrar en una anàlisi detallada de l'obra en aquest moment, però sí que en volem donar una mostra. En una referència al contagi, diu: "la participació ab malalt de malaltia pestilencial, car d'u se pega en altre així com foch salvatge e d'aquell en altre. E així s'estén als altres si Déus misericordiós no y tramet la sua sancta gràcia". Quan enumera els factors ambientals que afavoreixen l'epidèmia, diu: "Mas en l'ær pot venir mudament en dues maneres, ço és saber, en ses qualitats, lo qual mudament és dit alteració. Encara pot haver mudament en sa substància, lo qual mudament és dit putrefacció."

En el nostre recorregut a grans salts, ens plau de citar els sermons de sant Vicenç Ferrer que, com se sap, eren recollits, gairebé taquigràficament, per escribes que formaven part de la bigarrada multitud que seguia el sant. La doctora G. Schib, en un valuós estudi sobre el **Vocabulari de sant Vicenç Ferrer** (Barcelona, 1977), ens facilita una llista de mots usats pel sant, ben usuals avui, amb el mateix sentit i forma, en tota la nostra àrea lingüística: aixella, anca, braó, budells, cap, cara, costella, cuixa, cul, esquena, estómac, fetge, gola, juntura, llavi, mà, mamella, moll, muguró (variant antiga de mugró), nervi, orella, os, peu, pit, polze, puny, ronyó, ull, ventrell. I, encara, aquesta llista es podria ampliar -també dels sermons- amb: celles, cervell, colze, espatlla, fel, front, galta, geniva, genoll, pols, pulmó, queixal, taló, ungla, ventre, etc.(11).

D'aquests segles, són també incomputables els textos oficials relatius a qüestions mèdiques: els documents de les cancelleries, l'epistolari dels comtes-reis, les disposicions dels consells municipals, etc. Citem una frase, com a exemple, d'una carta del rei Martí al seu fill quan es trobava en un lloc amb epidèmia: "totes les aigües que beurets sien ben cuites e apres refredades".

I arribem al llibre imprès. El 1474, són editades a València les **Trobes en llaors de la Verge Maria**, el primer llibre imprès en català. Molt aviat, s'imprimeixen llibres científics en la nostra llengua: sembla que el primer -de l'any 1475- va ser el **Compendi utilíssim contra pestilencia**, de Velasco de Taranto, mestre portuguès de l'Escola de Montpeller, en traducció feta per Joan Vilar de Barcelona. També són d'aquest temps, les traduccions catalanes de l'**Inventari de Cirurgia**, de Guiu de Cauliac i **La Cirurgia**, de Pere d'Argilata, entre d'altres, però volem citar el **Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència** que és una obra original; el seu autor, Lluís Alcanyís, és el primer catedràtic de Medicina que figura a les primitives Constitucions de la Universitat de València. L'obra -probablement del 1490- és d'una gran qualitat literària. Comença dient: "Mirant natura humana sotsmesa a tants innumerables perills e cassos mortals no he vist de totes les causes de morir nenguna mes trista, mes aguda e

mes cruel que aquesta epidemia que axí prestament e amagada per nostres membres principals devalla segons que diverses experiències se comprova, mortificant les obres del cor, cervell e fetge en tal grau que lanima no tenint disposició complida de instruments necessàriament lo desempara.”.

Aquest text és, a més d'un model de correcció, una mena de fita: a partir d'ell, la llengua començarà a tenir entrebancs -ja governen els Reis Catòlics- i s'anirà deteriorant a conseqüència de la contaminació i de la desuetud.

2.4. La Decadència

Es considera, amb raó, que una llengua, per viure en plenitud, necessita de la condició d'oficial, necessita de l'ús normal en totes les institucions del país. A casa nostra, en aquells temps, la institució de màxima influència era la Cort i, amb els Reis Catòlics i sobretot amb els Àustries, la Cort deixà de radicar en els Països Catalans. Encara que el català fos llengua oficial fins a Felip V, havia començat la decadència. Tot i aquesta circumstància adversa, Jordi Rubió, molt encertadament, quan analitza les causes de la decadència es pregunta: “L'enclusa damunt la qual colpejava el mall ¿va oferir la resistència, silenciosa si més no, però unànime, que li pertocava?”(12). D'altres autors fan acusacions més greus: Joan Fuster, per exemple, diu “El cas català de la Decadència és el d'una profunda dimissió lingüística d'abast col·lectiu, que afecta els ‘autors’ tant com els ‘lectors’.”(13). El fet és que fan la seva aparició llibres castellans editats en els Països Catalans. El primer d'aquests llibres -que coneguem- és de l'any 1541, és el **Libro de artes de la comadres o madrinas y del regimiento de las preñadas y paridas y de los niños**, l'autor del qual és Damià Carbó que, per seguir la moda, fa com el poeta barceloní Boscà i es castellanitza nom i cognom i signa Damián Carbón.

De totes maneres, la influència del castellà no és l'única causa de la pèrdua del caràcter, amb anterioritat, exclusiu del català. A tot Europa, es fa un ús creixent del llatí considerat, amb l'Humanisme, la llengua del saber i de l'elegància. A tot arreu, quan els escriptors fan ús de la llengua vulgar, sembla que se n'excusin; així Llorenç el Magnífic que, a la segona meitat del XV, es defensa de fer servir la llengua toscana: “... Nessuno mi può riprendere s'io ho scritto in quella lingua nella qual son nato e nutrito.” (14). Aquesta consideració de la superioritat del llatí va ser extensa en la geografia i en el temps. Només cal veure, més de dos segles més tard, el llibre que Pierre Garneir publicava a finals del segle XVII (1696) amb el títol de **Nouvelles formules de medecine latines et françoises pour le Grand Hôtel Dieu de Lion**, hi diu: “Je ne sçai si cette version françoise m'exposera à quelque reproche et si l'on m'accusera point d'avoir voulu rendre la Medecine trop commune... Mon dessein cependant a été d'être utile au public sans facher personne...”. Aquesta circumstància -l'adopció del llatí com a llengua de cultura- no pot ésser oblidada a l'hora d'analitzar el menor ús del català.

Per una o altra raó, el fet és que la intel·lectualitat del país -juntament amb l'aristocràcia- abandonà la llengua de la terra: Joan Alòs, catedràtic d'Anatomia i Aforismes, escriu en llatí; Ignasi Ameller, també catedràtic, en castellà; Josep Masdevall, catedràtic de Cervera i metge de Ferran VII, en castellà; Jaume Bonells, metge del Duc d'Alba, en castellà; etc.

Sort que hi hagué els humils. Volem citar un exemple simbolic, el d'Anton de Borja. La seva obra no és un gran llibre, és un senzill manuscrit privat que ocupa dos volums d'unes 600 pàgines cada un, datats, el primer, el 1716 i, el segon, el 1718. Anton de Borja era un simple cirurgià de Rubí, al Vallès Occidental -"Mestre Cirurgià per la salut dels pobres malalts"-, però el seu **Ramellet de diferents flors tant antigues com modernes recopilades de diferents autors i les demés experimentades per mi**, dedicat als seus fills -per "si algun d'ells vol seguir lo art de cirurgia"-, és com un símbol. Un símbol de la fidelitat dels humils a la llengua. A més, el Ramellet és d'un valor incalculable en l'estudi de l'evolució de la situació del llenguatge mèdic. Només la lectura dels títols dels capítols ja ens pot il·lustrar de la riquesa de lèxic. Diu, per exemple: "Per cadarn de criatures i adults que tenen la veu ronca; Per fer aborrir el vi als borratxos; Per les mossegades de ca rabiós; Per la carn supèrflua de les úlceres; Per fer lo cutis hermós; Per descarregar lo pit; Per mitigar lo dolor a les criatures que posen les dents; Per blanquejar les dents; etc.".

Homes com Anton de Borja contribuïren a la salvació dels mots i, sense cap mena de dubte, són els que feren possible la Renaixença.

2.5. La Renaixença

S'ha fixat l'inici de la Renaixença l'any 1833, l'any de la publicació a "El Vapor" de les Trobes -l'"Oda a la Pàtria"-de Bonaventura Carles Aribau. Tot just iniciat aquest moviment al Principat, varen ser nombrosos els escriptors mallorquins que s'hi adheriren; d'entre tots destaca Marià Aguiló, que es relacionà, per exemple, amb Rubió i Ors a Barcelona i amb Teodor Llorente a València. Entre 1841 i 1843, Tomàs de Villarroya publicà a la revista "Liceo Valenciano" quatre poemes en català culte, el primer del quals, "Cançó", ha estat considerat l'equivalent valencià del poema d'Aribau.

De tota manera, aquestes dates, com totes les que són preses com a inici d'una època, són purament simbòliques perquè no podem situar, en un moment precís, allò que és tot un moviment d'àmplies raons. Les raons són diverses: la influència en el camp cultural i ideològic del moviment romàntic, la nova situació econòmica i social i, en certa manera com una conseqüència, la voluntat de veus influents de recuperar l'entitat pròpia. Tot sobre un terreny propici: recordem que el poble -en diferents graus, això sí- no havia abandonat mai l'ús de la llengua.

L'any 1815, es publicà la **Gramàtica de la LLEngua Catalana**, de Josep Pau Ballot; l'any 1839, el **Diccionari de la LLEngua Catalana**, del valencià Pere Labèrnia i, l'any 1847, la **Gramàtica Catalana-Castellana**, del col·laborador de Marià Cubí en els treballs de frenologia, Magí Pers i Ramona, per exemple. Ara, pel que fa referència a l'ús del català en les publicacions científiques, haurem d'esperar al segle XX. Joan Fuster explica(13) que Milà i Fontanals, “que havia defensat el monolingüisme català per als Jocs Florals, mai no arribà a convèncer-se que valgués la pena d'utilitzar la llengua pròpia en altres afers no literaris. Encara el 1880, digué: ‘Sempre havem pensat que entre nosaltres los treballs científics s’han d’escriure en castellà.’”.

Hem de citar -això sí, gairebé amb caràcter testimonial- la publicació efímera de la revista “La Gynecologia Catalana” que, dirigida per Jaume Queraltó, inicià la seva vida el 15 d'agost de 1898.

2.6. El segle XX

Tot just iniciat el segle XX, se succeeixen iniciatives i realitzacions que conduiran al complet recobriment de la llengua. Bé que, inicialment es produeix a Barcelona, l'adhesió de científics valencians i mallorquins -bàsicament metges- és important.

L'any 1903, tingué lloc el Primer Congrés Universitari Català, en què el psiquiatre, Domènec Martí i Julià, presentà la ponència “Organització de la universitat catalana”.

L'any 1906, va ser celebrat, sota la presidència del canonge mallorquí, Antoni Maria Alcover, el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, en el qual, el metge, Antoni Bartumeus, presentà el treball “Necessitat de reconstruir el llenguatge mèdich-biològich català”(15). També l'any 1906, té lloc el Primer Congrés d'Higiene de Catalunya, la primera reunió mèdica en llengua catalana. L'any 1907, els Annals de Medicina de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques adopten el català i, també l'any 1907, Prat de la Riba crea l'Institut d'Estudis Catalans.

L'any 1912, neix la Societat de Biologia, com a filial de l'Institut, i l'inici de la publicació dels seus “Treballs” no es fa esperar. L'any 1913, amb el primer congrés, comença l'aventura dels congressos de metges i biòlegs de llengua catalana.

Ben bé podem dir que, amb el segle XX, la ciència mèdica en català s'institucionalitza. La situació, ni a les Balears ni al País Valencià, i encara menys al Rosselló, no és la mateixa, però sí que, des dels primers moments, l'adhesió de metges valencians i mallorquins és constant i activa (Faustí Barberà, Peset, Darder,...).

Aquestes activitats generaven múltiples publicacions, a les quals hem de sumar les “Monografies Mèdiques”, creades i dirigides per Jaume Aiguader i Miró; els Butlletins de diverses Societats científiques; la revista “La Medicina Catalana”, emesa per Leandre Cervera; etc. i, ni les **Normes Ortogràfiques** de l'Institut (1913), ni el **Diccionari Ortogràfic** (1917), ni el **Diccionari General de la LLEngua Catalana**

(1932), no resolien els nombrosos dubtes lingüístics que tenien els autors que feien ús d'una llengua molts anys no utilitzada; això, tot i els assessoraments a què recorrien i tot i el notable grau de dignitat que la majoria tenien.

El Diccionari Corachan

Quan August Pi i Sunyer prologa el **Diccionari Corachan**, aparegut l'any 1936, diu: "El lèxic del metge ha estat deplorable, un galimaties, una barreja de termes més o menys científics arribats al català després de transmigracions, sovint complicades, amb altres termes vulgars, moltes vegades mal aplicats o transcrits defectuosament; castellanismes nombrosos apresos en les lliçons de la facultat; barbarismes i exotismes de tota mena, en el millor dels casos amb un prim vernís vernacular".

La situació era aquesta, i Manuel Corachan, fill de Xiva de Bunyol, per encàrrec de l'Associació de Metges de Llengua Catalana, acceptà de dirigir la confecció d'un instrument que ajudés els metges catalans.

El **Diccionari de Medicina**, no cal dir "català", remarca Corachan, va ésser elaborat amb la col·laboració de metges i filòlegs, i compté mots tècnics, mots de medicina popular amb les varietats dialectals i mots de medicina arcaica. La participació dels filòlegs, amb Pompeu Fabra al capdavant, va fer que el Diccionari fos d'una correcció poc corrent. Fabra hi diu: "Cal evitar que s'esmunyin en el nostre vocabulari les defectuositats existents en el vocabulari castellà. En castellà, per exemple, hi ha un cert nombre de mots savis amb l'accentuació equivocada pel fet d'haver-los pres del francès o de l'anglès que, com és sabut, prescindeixen de l'accentuació originària. És qüestió d'accentuar-los atenent la prosòdia llatina"(16).

Tot semblava estar en el bon camí, però un mal vent s'emportà moltes coses: mestres, equips de recerca, publicacions, entitats. El mateix **Diccionari Corachan** va haver d'ésser distribuït com si d'un pamflet subversiu es tractés, o el volum XVIII dels **Treballs de la Societat de Biologia**, publicat l'any 1938, va ser destruït, abans d'ésser posat en circulació, per tristes motivacions repressives del malèvol urc.

Seguiren un anys de silenci, fins que la fidelitat i la perseverança donaren pas a una represa que, gairebé, podríem qualificar de nova Renaixença: primer unes publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans (1947), després els **Treballs de la Societat de Biologia** (1963), la nova col·lecció de Monografies Mèdiques (1970), el **Vocabulari Mèdic de l'Acadèmia** (1974) i el retorn als congressos de metges i biòlegs de llengua catalana, amb el desè a Perpinyà (1976).

2.7. La situació actual i les perspectives

2.7.1. A la Catalunya del Nord

Hem vist repetidament que l'ús de la llengua en el camp científic sempre té lloc amb un notable retard respecte a la generalització del seu ús literari i col·loquial. Per això, una bona referència, pel que fa a la qüestió que ens ocupa, ens la dona la situació general fora del terreny científic.

Josep Sebastià i Pons considerava que, al Rosselló, el procés d'hibridació de la llengua sofria una acceleració com a conseqüència de la influència creixent de l'escola francesa, el cinema, la ràdio, la televisió i la premsa(17). A aquesta influència, cal sumar la important immigració d'elements forans, la permanent arribada de funcionaris provinents del nord i l'emigració dels joves qualificats o amb carrera per manca de llocs de treball al país. Tot i això, "la llengua es mostra prou tossuda", diu Pere Verdaguer, per confiar en l'acció resoluta i tenaç de grups i d'individualitats que, des de camps diversos, es mantenen fidels a "la llengua dels avis"(17).

2.7.2. A les Illes Balears

A les Illes Balears hi ha, des dels temps difícils, una molt lloable activitat editorial: l'Obra Cultural Balear, ara hi ha la Universitat i avui hi ha el Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, i esperits inquiets i decidits. El conjunt permet de concloure que podem mirar el futur amb optimisme.

2.7.3. Al País Valencià

A Benicàssim i Castelló tingué lloc, l'any 1984, el Dotzè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana. Només vuit anys abans, al Congrés de Perpinyà, aquest esdeveniment semblava irrealitzable, impensable.

2.7.4. Al Principat

L'any 1990, aparegué el **Diccionari Enciclopèdic de Medicina**, amb la definició de més de quaranta cinc mil termes, amb les equivalències alemanya, anglesa, castellana, italiana i francesa; amb etimologies;... És una eina; ara el que cal és fer-la servir i que ningú no cregui que hem arribat perquè tot just hem iniciat el camí.

3. Criteris lingüístics per a la terminologia

“La normalització de l’ús de la llengua catalana, en els sectors científics, tècnics i professionals, exigeix l’establiment d’uns criteris lingüístics que ajudin a resoldre, d’una manera harmònica i coherent, la llarga sèrie de qüestions que es plantegen entorn de la formació d’una terminologia específica”(18).

3.1. Els mots nous

Durant el nostre segle, ha tingut lloc un procés científic-tècnic més vertiginós que el de cap altre període de la història. Aquest fet ha produït, i cada dia continua produint, una immensitat de mots nous, als quals encara hem d’afegir els que provenen d’altres manifestacions de l’activitat humana (esport, comportament, moda, etc.). Uns i altres estan creats majoritàriament en anglès i ens arriben com una autèntic allau.

Pel fet que, entre l’arribada d’aquest mots i la incorporació a l’activitat professional transcorre un temps molt breu, l’adopció, o l’adaptació, dels termes està feta moltes vegades sense el rigor amb què hauria d’haver estat feta; o l’adaptació no respecta el geni de la llengua, o no hi ha adaptació i és utilitzat el mot en la llengua estrangera originària.

Els manlleus i els calcs lingüístics

En el cas que el mot passi de la llengua forana a l’autòctona, sense cap més modificació que algun canvi gràfic o d’accentuació, hom parla de manlleu. És el cas de crac, escàner, estrès, estàndard, xoc, etc. Per contra, el calc semàntic és una forma de manlleu que imita la significació d’un mot o d’una locució estrangera, però no la seva realitat fonètica. Així, un col·limador de forat d’agulla seria el calc semàntic de *pin-hole*, o gratacel, el de *sky-scraper*.

Amb la intenció que, entre les llengües de difusió científica o tècnica, hi hagi un mínim de discrepàncies, no és possible ni aconsellable el refús sistemàtic dels manlleus. De tota manera, es considera del tot indispensable l’establiment d’uns criteris que en regulin l’admissió.

3.2. Criteris per a l’admissió o el refús de manlleus

Els problemes derivats de l’allau de mots nous a què fem referència no és exclusiu del català, afecta totes les llengües de cultura que tenen la condició de receptores. Ara, el català, llengua “indefinidament apta per a l’expressió científica i per a tots els nivells d’expressió i de comunicació” (Declaració sobre la unitat de la llengua catalana. Institut d’Estudis Catalans, 1978) (19), com totes les altres llengües de cultura, cal que tingui establerts uns principis que orientin la conducta a seguir, d’admissió o de refús.

No seria bona una posició radical, d'admissió indiscriminada o de refús sistemàtic. Per exemple, com un principi tàctic, és indispensable que, a l'hora de prendre la decisió, siguin considerades les probabilitats que els usuaris de la terminologia específica acceptin o no, assumeixen o no la decisió presa o, per exemple, en l'adopció dels manlleus, és imprescindible el respecte a la morfologia i a la fonètica de la llengua catalana.

3.2.1. *Criteris d'acceptació de manlleus*

En aquest punt i semblantment en el següent, seguim les orientacions difoses pel Termcat, el gener de 1990. Creiem que seria altament nociu, de cara a l'èxit de l'empresa que, en el camp de la llengua, hi hagués una multiplicitat d'opinions i de propostes.

En primer lloc, no hi ha d'haver cap tipus de dubte en relació als manlleus formats per elements cultes procedents del llatí o del grec,

exemple: bioètica, biospeleologia, mastografia, oogàmia, otorrea

També cal acceptar els manlleus ja establerts que, moltes vegades, han passat, fins i tot, a formar part del llenguatge comú i que poden, en alguns casos, arribar a donar paraules derivades,

exemple: escàner, estàndard, estrès, iceberg, vídeo, xip

exemple: estandardització, estandarditzar

En el cas dels manlleus de base antroponímica, s'accepta el criteri de no adaptar-los completament a la grafia catalana, la qual cosa els farà més pròxims als seus equivalents en altres llengües i, així, serà fàcil de reconèixer-los,

exemple: jacksonià, leishmània, rickèttsia, röntgenisme

3.2.2. *Criteris de refús de manlleus*

Les autoritats lingüístiques, i el bon sentit, recomanen no acceptar els manlleus que participen d'alguna de les característiques següents:

- els innecessaris perquè existeix una paraula viva de la llengua que té exactament el mateix significat.

exemple: <i>distress</i>	destret
<i>imprinting</i>	empremta
<i>ítem</i>	element, unitat, article, etc.
<i>printer</i>	impressora
<i>recruitment</i>	reclutament
<i>slide</i>	diapositiva
<i>training</i>	aprenentatge, ensinistrament

- els que fonèticament o morfològicament són de difícil adaptació. En aquests casos, s'ha de recórrer a expressions neològiques:

<i>brainstorming</i>	pluja d'idees
<i>feed-back</i>	retroalimentació
<i>pull-through</i>	transtracció

3.2.3. Criteris d'acceptació dels calcs

El calc, en definitiva, és la traducció literal d'un terme d'una altra llengua,

exemple: jardí d'infants, de l'alemany *Kindergarten*

forat d'agulla, de l'anglès *pin-hole*

cadena pesada, de l'anglès *heavy chain*

Per acceptar un calc, cal tenir present els criteris emprats per als manlleus i actuar coincidentment.

- alguns calcs formen ja part del llenguatge comú,

exemple: marxapeu, del francès *marche-pied*

estrella (del cinema), de l'anglès *star*

- d'altres, en sentit recte o figurat, presenten un significat adequat a la cosa designada,

exemple: servei dur (d'electrònica), de l'anglès *Hard service*

llet de lluna (de geologia), de l'alemany *Mondmilch*

3.2.4. Criteris de refús dels calcs

Cal refusar un calc quan existeixen en la llengua termes o locucions que designen el mateix concepte,

exemple: direm bibliografia i no el calc literatura (amb el significat de "conjunt d'obres sobre un tema"), de l'anglès *literature*

També cal refusar un calc quan conté algun element gramatical que no és genuïnament català en el seu ús, com ara la preposició *en* en les locucions,

exemple: direm esclerosi de plaques i no esclerosi en plaques, del castellà *escleriosis en placas*

direm nas de sella de muntar i no nas en sella de muntar, del castellà *nariz en silla de montar*

3.3. Formació de mots amb elements cultes

En moltes altres ocasions, les paraules, a diferència dels manlleus, estan formades per la combinació d'elements d'origen grec o llatí. Així, es formen mots que en aquestes llengües no existien, però el resultat és incorporat amb facilitat en el lèxic científic o tècnic de totes les llengües de les nostres latituds.

Ja hem dit anteriorment que els límits entre llengua culta i llengua comuna eren d'una extraordinària imprecisió. Mots com ara telèfon han seguit en la seva formació el procés de combinació que acabem de citar i, en canvi, ningú no el col·locaria entre els termes savis.

D'altra banda, existeixen uns mots en els quals ha estat unit un component d'origen clàssic a un de la llengua comuna. D'aquests mots n'hi ha tant en el lèxic especialitzat com en el comú; citem, per exemple, anticòs i ultrasò, per una banda, i supermercat i minifaldilla, per l'altra.

3.3.1. Criteris d'acceptació de mots cultes

Tot i que pel que acabem de dir sembla d'una relativa senzillesa la formació de nous termes a partir de formants grecs o llatins, cal que en aquesta formació es tinguin en compte unes quantes normes.

3.3.1.1. L'ús

Quan un mot ja està fixat, des de fa temps, per l'ús general, cal respectar la seva forma, encara que el rigor etimològic indiqui que la forma hauria d'ésser una altra.

Per exemple, la lletra kappa grega és transcrita amb so fort davant de les lletres *a*, *o* i *u* (col·liri) i hauria d'ésser transcrita amb so feble davant de *e* i *i*. Per aquesta raó, hauríem de parlar d'ancilosi i de cist, si bé l'ús ha consolidat les formes anquilosi i quist, que seran les preferents.

També, amb fidelitat a l'etimologia, hauríem de dir pneumatotòrax, pel fet que la forma prefixada pneumato- fa referència a aire, gas o alè, mentre que la forma pneumo- fa referència a pulmó (pneumònia, pneumologia). Malgrat tot, l'ús ha fet que haguem de preferir la forma pneumotòrax, etimològicament incorrecta.

3.3.1.2. L'homogeneïtat

En la combinació de dos formants, és preferible que procedeixin d'una mateixa llengua. Quan un formant procedeix del grec i l'altre del llatí, o un d'una llengua clàssica i l'altre d'una llengua moderna, estam davant d'una forma híbrida.

Per exemple, és millor la forma diòxid (grec + grec), i no la forma biòxid (llatí + grec); i, de la mateixa manera, és preferent la forma mastografia (grec + grec), i no la mamografia (llatí + grec).

3.3.1.3. L'analogia amb altres llengües

Tot i que cada llengua té el seu geni i les seves particularitats, en el cas del llenguatge científic, és convenient no allunyar-se massa de les llengües de més difusió científica i tècnica, si més no, per tal d'obtenir la màxima acceptació entre els especialistes. Així, per exemple, els termes d'electrònica *impedància*, *reactància* i *conductància* han estat formats per analogia amb les formes angleses *impedance*, *reactance* i *conductance*, i les franceses *impédance*, *réactance* i *conductance*, i no amb el sufix català corresponent *-ència*(20).

3.3.2. Tractament dels components

Entenem per prefix i sufix els formants dels mots cultes que provenen de prefixos i sufixos llatins o grecs. Entenem per forma prefixada i forma sufixada els formants procedents de mots llatins o grecs que, en un mot d'una llengua moderna, fan la funció que farien els prefixos o els sufixos.

3.3.2.1. Dels prefixos i de les formes prefixades

- Els prefixos cultes, en contacte amb el segon formant, no experimenten modificacions. Com a exemple, citem la invariabilitat de sub-, pre-, a-, super-, pseudo-, etc.

En alguns casos, hipo-, per exemple, el prefix pot elidir la vocal final; ho fa quan el segon formant comença en vocal. Així, direm hipema i no hipoema.

Cal fer notar que, després d'un prefix de final vocàlic, un segon component començat en *r* o *s* no duplica aquesta consonant. Exemple: arítmia, presegmentat, suprarenal.

- Pel que fa a les formes prefixades, cal tenir present que la derivació de mot clàssic a forma prefixada es fa a partir de la forma plena de l'arrel del mot, que és present en el genitiu i no en el nominatiu, format amb la forma reduïda. Així, per exemple, gineco- és la forma preferida que correspon a *gyné*, *gynaikós*; estomato- és la forma prefixada que correspon al mot grec *stóma*, *stómatos*.

També, en el cas de les formes prefixades, es produeix l'elisió de la *o* final quan el segon formant comença en vocal. Evidentment, diem gastrectomia i no gastroectomia.

3.3.2.2. Dels sufixos i de les formes sufixades

Pel que fa als segons formants en general, pot resultar d'interès referir-se a alguns casos particulars.

- En català i en castellà, existeix un grup de mots començats en una *e*, que no la té cap altra de les llengües pròximes. Són, per exemple, esfera, espeleologia, esperma, estrat, etc. Aquesta *e* és una lletra anomenada de suport (o epentètica) i, quan els mots que la duen adopten la forma sufixada, la perden. Així diem troposfera, biospeleologia, panspèrmia, substrat.

- Ja hem mencionat la no duplicació de *r* o *s* inicials en un segon formant, encara que el primer, prefix o forma prefixada, acabi en vocal. Exemple: antireumàtic, multiracial, asèpal, ecosistema.

Malgrat la no duplicació, la *r* és pronunciada forta i la *s* es manté sorda.

- El sufix de les operacions tècniques.

El sufix de les operacions tècniques és una qüestió que genera multitud de problemes. En primer lloc, és de difícil precisió el límit que separa una operació tècnica d'una acció comuna d'un verb. Per exemple, si una mestressa de casa elimina allò que embruta una roba, direm que realitza l'acció d'un verb i, si les impureses d'una roba són eliminades en una indústria tèxtil, direm que han efectuat una operació tècnica. Per

marcar encara més aquesta diferència inexistente, en el primer cas es parla de rentada i en el segon de rentatge. Semblantment, hom pretén diferències sibil·lines entre estirada i estiratge o entre escombrada i escombratge o entre filtració, quan és efectuada per unes terres permeables, i filtratge, quan la realitza un laborant.

Un altre aspecte conflictiu és el de decidir quin és el sufix d'elecció en el cas que ens ocupa. Per a una mateixa acció o operació, la de premsar, els diccionaris inclouen premsada, premsament, premsat i premsatge. Per a fallir, disposem de fallença, fallida i falliment.

A més, hi ha els sufixos -eta (treta), -ud (premuda), -eig (rastreig), -ura (soldadura), -ança (assegurança), -ència (assistència), -ció (cubicació) i -ment (mesurament). Potser encara n'hi ha d'altres.

En el cas de l'acció o operació de comptar, hem arribat a una situació gairebé de comicitat. Si hom compta objectes és unànimement acceptat que en fa el compte; ara, si es compta corpuscles sanguinis apareix el mot, innecessari, comptatge o, el mot totalment erroni, recompte, que indica exclusivament l'acció de tornar a comptar, de comptar de nou.

La impressió que produeix aquesta multiplicitat de sufixos és que, amb el temps, hom ha anat complicant l'afer. En una lectura de textos catalans clàssics, Ramon Llull, Turmeda, Descot, Bernat Metge, Eiximenis, Jaume d'Agramunt, Arnau de Vilanova, Narcís Solà, Lluís Alcanyís, etc., ens trobem amb paraules tan entenedores i inequívokes com falliment, alleujament, deslliurament, cremament, bulliment, ajudament, ajustament, etcètera i d'altres com destil·lació, dislocació, decocció, purgació, damnació (que alterna amb damnatge), cauterització. Sembla que en català els sufixos d'elecció haurien d'ésser, a més del genuí -ada (estirada, escombrada, rentada), -ment i -ció.

Convindria que es revisés aquest problema i, si cal fer una esporgada, que sigui feta.

3.4. El guionet

En el cas d'un mot compost, si entre els formants existeix una relació de coordinació copulativa se separen amb un guionet. Així, si parlem de patologia cardíoc-vascular (la que afecta el cor i els vasos) farem ús d'aquest signe ortogràfic (el primer formant serà tractat com un mot independent des del punt de vista de les regles d'accentuació); no duran guionet, en canvi, cardiomegàlia ni cardionecrosi. Un altre exemple: també hi haurà guionet a articulació coxo-femoral (la formada per l'os coxal i el fèmur) i, en canvi, no n'hi haurà, és clar, a coxartrosi.

4. Conclusions

Les conclusions de la nostra revisió i dels nostres comentaris queden, ens sembla, sobradament compreses en les frases de Jordi Rubió, mestre de civilitat i de tantes altres coses:

“No oblidem que la paraula és la via natural de la comunicació entre els homes. Mentre ella afaïgoni la nostra personalitat i ens caracteritzi entre els pobles de la terra, nosaltres serem nosaltres”.

Bibliografia

1. Schaff A. Langage et connaissance (traducció del polonès per Claire Brendel). París: Anthropos, 1969.
2. Garin E. L'Umanesimo italiano. Roma, Bari: Laterza, 1981.
3. Sapir E. El Llenguatge (traducció de Language, an Introduction to the Study of Speech). Barcelona: Empúries, 1985.
4. Gadet F. Saussure, une science de la langue. París: Presses Universitaires de France, 1981.
5. Jespersen O. La Llengua en la humanitat, la nació i l'individu. Barcelona: Edicions 62, 1969. (Llibres a l'abast, 77).
6. Martinet A. Fonction et dynamique des langues. París: Armand Colin, 1989.
7. Vallverdú F. L'Escriptor català i el problema de la llengua. Barcelona: Edicions 62, 1969. (Llibres a l'abast, 59).
8. Coromines J. El que s'ha de saber de la llengua catalana. Palma de Mallorca: Moll, 1954.
9. Vilanova A. de. Escrits mèdics. En: Obres catalanes. Vol. II. Barcelona: Barcino, 1947: 55-56. (Els nostres clàssics).
10. Veny i Clar J. Regiment de preservació de pestilència de Jacme d'Agramont. Tarragona: Diputació Provincial, 1971.
11. Gulsoy J. Els mots. Llibre Blanc sobre la unitat de la llengua catalana, Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona: Barcino, 1989: 129-160.
12. Rubió i Balaguer J. La Cultura catalana del Renaixement a la Decadència. Barcelona: Edicions 62, 1964. (Llibres a l'abast, 17).
13. Fuster J. Literatura catalana contemporània. Barcelona: Curial, 1971.
14. Monnier P. Le Quattrocento. París: Perrin, 1920.
15. Bartumeus A. Necessitat de reconstruir el llenguatge mèdich i biològich català [comunicació presentada al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona, 1906]. Barcelona: Editorial Vicens- Vives, 1986. [Edició facsímil].
16. Corachan M. Diccionari de Medicina. Barcelona: Salvat, 1936.
17. Verdaguer P. Defensa del Rosselló català. Barcelona: Curial, 1974.

18. Termcat. Consell supervisor dels manlleus i calcs lingüístics en els treballs de terminologia catalana. Barcelona: Termcat, 1990.
19. Institut d'Estudis Catalans. Documents de la Secció Filològica, I. Barcelona: [s.n.], 1990.
20. Termcat. Formació de termes amb elements cultes. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1990.